

Muhtar Yahya Dağlı, *Bektâşî tomarı ve nefesleri*. 1.inci kitap. Bastıran ve yayan: Yeni Şark Kitabevi, 1335. 64 sahife.

Muhtar Yahya Dağlı, bu ad altında bir seri neşrine başladı. Birinci kitab, 49 küçük sahifedir ve «Abdal Musa, Kaygusuz Abdal, Muhiddin Abdal, Yemîni, Hayretî ve Perişan Baba»nın hâl tercemeleriyle bu şâirlerin metinde geçenlerle beraber otuzdan artık nefes ve gazellerini ihtiva ediyor. Muharrir, «Önsöz»de neşriyatının devam edeceğini ve şahsiyeti mühim olan Bektâşîlerin Menâkıbnâmeleriyle seçilen şüirlerinin ayrı kitaplar halinde bastırılacağını vadettikten sonra bu hususta yazı yazmanın güçlüğüne anlatıp velev noksan olsun, elde edilen malûmatı «umumun nazarına arz etmek, bu zeminde çalışacak olanlara veya çalışmakta bulunanlara mühim bir yardım olacağı şüphesizdir» diyor ve eserinin noksanını bildiğini söyleyip başkaları tarafından tamamlanmasını dileyor.

Bu mütevazî önsözden sonra başlayan kitapta bir çok şeyler bulacağımızı umuyoruz. Fakat esefle söylemek lâzımdır ki kitapta yazılan sözler, hiçbir vesikaya dayanmıyor. Meselâ Abdal Musa hakkındaki «Aslen Horasanlıdır. Bilâhara hicret ederek İran Azerbaycanının Hoy kasabasına gelmiş ve orada yaşamış olduklarından» sözleri (Sa:4), hangi vesikaya göredir? Eğer 8inci sahifedeki nefeste

Bizim meftunumuz marifet söyler
Biz Horasan mülkündeki baydanuz

Turda Musa durup münacat eyler
Neslimizi sorarsan Hoydanuz [1]

beyitlerinden istidlâl ediliyorsa Horasanlı olduğu anlaşılmaz. Aldığımız birinci beyit, bizdeki bir mecmuada

Bizim meftunumuz marifet söyler
Biz Horasan mülkündeki boydanuz

tarzındadır ki elbette daha doğrudur. Abdal Musa, bu beyitle Horasanlı olduğunu değil, Horasanlı bir boya mensubiyetini ve Hoylu olduğunu anlatıyor. Giyikli Baba ile hemşehrîsi olan Abdal Musa arasında geçen vak'aya aid menkabe de dikkate değer. (Giyikli Baba için bakınız! Şakayık, Cilt: 1, Sa: 31 - 33). Abdal Musa'nın aslını (kendisini değil) Horasana nisbet etmesi ve bir çok zevatın «Horasan erenleri, Horasan erleri» diye anılması, Horasanlı olduklarından değildir. Bu hususta Prof. Dr. Fuad Köprülü'nün bakımı, işi tamamiyle aydınlatmıştır. (Bakın! Anadolu İslâmiyet, Edebiyat Fakültesi mecmuası, Cilt: 2, Sayı: 4 - 5. Bilhassa 295 inci sahifenin metni ve notu).

[1] «sorar isen» olacak. «sorarsan» denirse bir hece eksik olur ve vezin bozulur.

Muharrir, Hacı Bektaş tekkesinden sonra bize dört büyük âstâne tanıtıyor. Abdal Musa tekkesini bunlardan biri olarak gösteriyor. Halbuki biz de Bektâşilikte dört büyük dergâh, yani Halife makamı biliyorduk. Bunlardan biri Pir evi, yani Hacı Bektaş tekkesidir. Diğerleri de Kerbelâ, Seyyid Ali ve Kaygusuz tekkeleridir. Abdal Musa tekkesi, bunlara dahil değildir. Evvelce başka makamlarda Halife olmazmış. Mücerred âyini de yalnız Pir evinde Balım Sultan türbesinde ve Kerbelada yapılmış. Abdal Musa tekkesi, bu dört büyük makama dahil değildir. Yalnız bu tekkenin bir hususiyeti vardır: Elmalıdaki Alevîlerden bir zat, buradaki mücerred Babanın vekâletini icra eder ve Tahtacılar denilen civar Alevîlerinin riyasetini haizdir ki bu zata «Mürebî» denir. Mürebîlik, bu aile efradına aid bir haktır. (Mürebîlik için Menâkıbülesrâr ve Buyruk ta kâfi malûmat vardır). Alevîlerin Abdal Musa'ya hürmeti mahsusaları vardır. Her hangi diyarda olurlarsa olsunlar, kış mevsimlerinde her cuma gecesi Âyîni Cem yapılır ve ilkbaharda son Cem de bir Abdal Musa kurbanı kesilerek «görgü ve sorgu»ya son verilir.

Bu fasıldaki «payesi sultanlık, Hacı Bektaş dergâhındaki hizmet postu ayakçılık, mertebesi abdalıktır (Sa: 5-6)» cümleleri de hiçbir anane ve esasa uymaz. Ne böyle bir paye vardır, ne böyle bir mertebe. Bektâşilerde abdal çoktur, fakat abdallık diye bir mertebe yoktur. Sultan da her tarikatta ululara verilen bir ünvanı ibarettir. (Müstakimzadenin Risâle-i tâciyyesine bakınız!). Abdallar, bir zümredir ki ilk zamanlarda Bektâşiler de bu zümredendi. (Bu hususta bakınız! Hamit Zübeyr: Hacı Bektaş tekkesi, Türkiyat mecmuası, Cilt: 2, 1926. Bilhassa Sa: 369 daki son kitabe ile 370 deki 3 numaralı kitabeye ve yine aynı makalede 379-380 inci sahifedeki Balım Sultan kitabesine, Atsız Mecmuanın 13 üncü sayısındaki "Melâmîlik - Hamzavîlik ve Bâtınîlikte tedahüller," adlı makaleme bakınız! Abdallar ve Abdallık hakkında en esaslı ve en mükemmel malûmatı Prof. Dr. Fuad Köprülü Türk halk edebiyatı ansiklopedisinde vermiştir. 1935. S: 23 - 56).

Muharrir, Abdal Musa hakkındaki ananevî malûmatı, hiçbir tenkide tâbi tutmadan ve hattâ hiçbir me haz göstermeden yazıyor ve nihayet «Abdal Musanın kullandığı mührün bir suretini dercediyorum» diyor. Bu mühür, kitabın beşinci sahifesinde en baştaadır. Beyzî bir şekilde olan ve ortasında Kelime-i tevhid, kenarında

Zübde - i nesl - i Rasûl - i zül minen
Sultan Abdal Musa bin Seyyid Hasen

beytini ihtiva eden bu mühür, Abdal Musanın olamaz. İlk önce yazı, o zamana aid değildir. Sonra insan, kendi mühründe kendisini öğmez.

Tekke ve türbelerde böyle mühürler vardı. Kâğıtlara basılır ve hastalara yutmak üzere verilirdi. Bazan da muharririn dediği gibi kapuya mihlanarak hastalığın girmesine mâni olur sanılırdı. Bu mühür de o çeşit mühürlerdendir. Esâsen Alevî Bektâşîlerde, Abdal Musanın geçici hastalıklara memur olduğu kanaati vardır. Hattâ bu hususta bu kanaat ve akideyi bildirmek bakımından pek kıymetli müşahede efsâneleri de mevcuttur.

Abdal Musaya aid olarak neşredilen dört nefesin üç tanesi, Sadettin Nüzhetin «Bektâşî şâirleri»nde neşredilmiştir. (Sa: 4-7). Tekrar neşrine ne lüzûm vardı? (Abdal Musa için de Halk edebiyatı ansiklopedisine bakınız! 60 ve müteakip sahifeler).

*
* *

Kaygusuz Abdalın hâl tercemesinde Abdal Musaya intisab sureti, ananede olduğu gibi kaydedilmemiş, mübhem geçilmiştir. Manastırdaki mahalle, çeşme ve bilhassa ayazmanın Kaygusuz Abdala aidiyeti hakkında hiçbir vesika gösterilmiyor. Bu, bizçe çok şüphelidir (Sa: 13-14).

Muharrir Sarayî mahlas hakkında da bizi tenvir etmiyor. Bu kısımda da paye, mevki ve mertebe tevcihatı var!

Kaygusuz Abdala aid olarak yazılan şiirlerin dördüncüsünde lisan ve tarz, yenidir. Kaygusuza aidiyeti pek şüphelidir. Esasen bu güzel koşmada «Kaygusuz» mahlası da yok.

*
* *

Muhiddin Abdalın Şakayık tercemesinde Kalenderîlerle münasebeti kaydedilen Şerefzade Muhiddin Muhammed olduğuna hükmedilmiş. Şakayık sahibi bu zata yetişmemiş. Babasının muasırı imis (S: 524). Şakayık sahibi 901 hicrîde doğmuştur. Muhiddin Abdal, Hicretin 883 üncü yılı Recebinin sekizinci günü vefat eden Otman Baba tarikatındandır ve bir şiirinde 922 H. de vefat eden Sultan Balıdan da bahseder. Aynı şiirde Akyazılı'nın da adı geçiyor. (Sadettin Nüzhet: Bektâşî şâirleri, Sa: 275). Yemîni'nin «Fazîletnâme» sinde

Sekiz yüz seksen üç olunca hicret	Dem-i fânîden o şâh etti rihlet
Husam Şah idi ismiyle o sultan	Gani Baba der idi bâzı insan
Nişân-u kisvetidir Seb' almesânî	Anın yerine Kutb oldu İbrâhim-i sâni
Rasûlün hicretinden anla âhır	Dokuz yüz bir içinde oldu zâhir
Ki şimdi âleme ol cândır Kutb	Adı Akyazılı Sultân'dır Kutb

beyitlerine tesadüf ediyoruz. (Matbu nüsha, S: 83). Fazîletnâme 925 hicrîde yazılmıştır (S: 228). Bu tarihte Akyazılı'nın yaşadığını, Otman Baba kalenderleri tarafından Kutub addedildiğini, adının da İbrahim-i Sâni olduğunu bu beyitlerden anlıyoruz. Muhiddin Abdalın da bu tarih-

lerde ve belki de daha sonra yaşadığı, hulâsa hicrî onuncu asır adamlarından bulunduğu muhakkaktır. Bu takdirde Şakayık sahibile muasırdır. Babasından duyduğu Şerefzade daha eskidir. Yalnız Kalenderilerle münasebeti hakkındaki kayda dayanarak katiyetle verilen hüküm, pek cüretkârânedir. Şakayık, Şerefzadenin şiir söylediğini de yazmıyor. Eğer şiirle i olsaydı mutlaka söylerdi. Bizçe Şerefzade ve Muhiddin Abdal, iki ayrı şahsiyettir ve birincisi, hicrî dokuzuncu asırda ve belki onuncu asır başlarında; ikincisi, onuncu asırda yaşamıştır.

Yine aynı şâirin hâl tercemesinde «Divanı, Dîvân-ı Muhiddin Çelebî namıyla tanınmıştır ve çok nadirdir. Bu divanın bir yerinde hicrî 880 tarihinde bir rüya gördüğünü...» satırlarına tesadüf ediyoruz (Sa: 26). Biraz sonra da divanında «Hızır Abdal» dan bahsettiğini ve buna nazaran Arapkirin Ocak köyünde gömülü Alevî azizlerinden Hızır Abdalın dervişi bulunduğunu haber veriyor (Sa: 27 ve aynı sahifenin notu) ve nihayet rüyasının mecazî olup «hakikatta o yerleri hep gezmiş ve görmüş ve bunu bir seyran âleminde şeklinde cinasla (?) ifade» etmiş bulunduğu kanaatini ızhar ediyor. (Aynı sahife). Muharririn bahsettiği divan, Muhiddin Abdalın divanından büsbütün ayrı bir kitaptır. Nadir dediği bu kitaba «Hızır - nâme» de derler. Sonunda yazılış tarihi ve yazanın adı bulunmayan eski bir nüshası bizdedir. 1202 de yazılmış bir nüshası da Yahya Efendi kütüphanesinde divanlar arasında 3397 numaradadır ve sonunda هذا ديوان الشيخ الكبير العارف التحرير غوث عصره وقطب دهره صاحب خضر النبي وارث العلم اللدني سر العلي ابن ولي السيد الشريف المؤيد بخدمات الحق فخر الزينيين yazılıdır. Zبدة الطيبين الشيخ محي الملة والدين الحسيني الزينى الحميد الاكردرى قد سنا الله تعالى Şiirlerinde bahsettiği Hızır, doğrudan doğruya Hızır Peygamber'dir.

Zeyn-i Hâfî meslekinde ibtidâ Eyledik bu yola bulduk intihâ

gibi bir çok beyitleri, tarikatını bildirir. Bahsettiği Hızırın Hızır Peygamber olduğunu bildiren yazılarından bir kısmının başlıklarını alıyorum: “Beyân-ı sülûk-i tarikat-ı Ehlullah ve tahsîl-i isti'dâd-ı mülâkat-ı Ricâlullah ve musahabat-ı Hızır Nebî aleyhisselâm, Beyân-ı ba'zı ahlâk-ı Hızır aleyhisselâm ve seyran-ı diyâr-ı Mağrîb zemin, Beyân-ı seyr-i Deryâ-yı Umman ve âmeden-i Ricâlül gayb ve Hızır Han, Beyân-ı şeref-i vakt-ı seher ve mülâkat-ı Hızır Nebî ve husûl-i tecellî-i ilâhî, Beyân-ı Mülâkat-ı Hızır-u İlyas ve Kutb-i cihan ve Sidretül müntehâ ve Mele-i a'lâ ve Âlem-i lâ mekân,,.....

Muhiddin Abdal, bu Muhiddin de değildir. Muharrir, üç adamı birleştirmiştir. Sonra bu Muhiddinin rüyalarını hakikî sayarsak Kaf dağına, Kulzüm deryasına, Şehrî Niyle, Âlemi lâmekâna gittiğine ve

bütün bu mevhum şehirlerin mevcudiyetine, bahsettiği adamların bir asırda yaşadıklarına, bir yerde toplandıklarına inanmış oluruz!

*
* *

Yemîni hakkında verilen malûmat ta indîdir. Otman Baba tarikâtından ve Akyazılı dervişlerinden olduğu biraz önce Fazilet-nâmeden aldığımız beyitlerle sâbit olan Yemîni'nin eserinde Bektâşiliğine aid bir söz yoktur ve Otman Baba ile mensuplarının Bektâşilere hor baktıklarını, onları tanımadıklarını «Otman Baba Vilâyetnâmesi» haber veriyor.

*
* *

Hayretî'nin Bektâşiliğini bir tek şiirindeki bir tek kayıttan istidlâl etmek pek güçtür. Hele onu Baba addetmek pek gariptir. Her Baba denilen adam Bektâşi değildir. Son zamanların en meşhur Kadiri şeyhlerinden Müştak Baba ve Baba Efendinin Bektâşilikle değil müsbet, menfi bir alâkaları bile yoktur.

Gülşenîlik; Melâmîlik, Mevlevîlik ve Bektâşiliğin birleşmesinden meydana gelmiş bir tarikat olup kisve hususunda bile Mevlevî, Bektâşi, hattâ Kalenderîlere uyararak terksiz, yalnız üstü düğmeli sikke, yedi, sekiz ve oniki terkli taclar kabul etmiştir. Bilhassa XVI'ncı asırdaki tedahüle bakarsak Hayretî'yi tam bir Bektâşi olarak kabul edemeyiz. Zaten böyle bir şey olsaydı mutlaka tezkireler, hele Gülşenî ve Bektâşilere pek muarız olan Âşık Çelebi, zikrederdi. 49uncu sahifede Günâhî, bir Bektâşi Babası ve Hayretî'nin mürşidi olarak takdim ediliyor ve hiçbir vesika gösterilmiyor. Bu hüküm, tamamiyle uydurmadır. Günâhî, Âşık Çelebi'nin kaydettiği gibi "Sîneçâk'ın Mevlevîlikte köçeği ve Mesnevîde şagirdi ve perverdesi," dir (Üniversite K. Nu:2406, yaprak:131).

Tâhir B. in Hayretî'nin Sütlücede gömülü olduğu hakkında verdiği haber de tamamiyle asılsız değildir. Sütlücedeki Sa'dî tekkesi avlusunda Yusuf Sîneçâk'ın mezarının ön tarafında başında Seyfî bir külâh bulunan eski bir mezar, Hayretî'ye aid olarak gösterilmektedir. Her halde bu mesele, tetkike değer.

Görülüyor ki bu kitapçık bize maalesef hiçbir şey öğretmiyor. Muharrir, bastıracağını haber verdiği Menakıbnâmeleri o zamanın söyleniş ve yazış tarzlarına dikkat ederek ve -eğer bir menakıb kitabının birden fazla nüshası varsa- nüsha farklarını göstererek bastırırsa hiç şüphe yok ki ilim âlemine büyük bir hizmet etmiş olacaktır.

Abdülbâkî Gölpınarlı